

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 GRUODŽIO 1 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 233 (41)

Pastabos pačiam sau

Vardan ko?

Tarsi perkūnas iš apniukusio rudeniško dangaus trenkė žinia, kad Vilniuje naikinama (išformuojama) nepaprastai svarbi kultūros įstaiga – unikalus Lietuvos literatūros ir meno archyvas, pagrindinis Lietuvos kultūros istorijos žinių ir faktų šaltinis, įstaiga, pusę šimtmečio tarnavusi ir ligi šiol kaip oras reikalinga kultūros ir meno darbininkams – dailės, muzikos, teatro, literatūros tyrinėtojams, meno istorikams, žurnalistams, eseistams, studentams ir visiems, kas šiame archyve ieško pirminių faktų ir šaltinių. Ne mažiau svarbi ši autoritetinga įstaiga tiems, kas patikėjo šiai saugykiai savo asmeninius archyvus, šeimos palikimą – rankraščius, partitūras, korespondenciją, nuotraukas ir t.t. 2,5 km ilgumo archyvo fonduose saugomi prieš šimtmetį ir daugiau rašyti bei pasirašyti kūrybinių organizacijų, įvairių kultūrinių įstaigų dokumentai – reikšmingų įvykių autentiškiausi liudijimai. Raidės LLMA – dažniausiai sutinkama santrumpa tūkstančių Lietuvos ir užsienio tyrėjų mokslo publikacijose, išleistose knygose.

Kai žinia apie LLM archyvo „pertvarkymą“ pasiekė visuomenę, šaukštai, kaip sakoma, jau buvo po pietų – atseit, nutarimas jau paskelbtas „Valstybės žiniuose“, viskas nulemta ir nuspręsta. Vardan ko Lietuvos archyvų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės slapčiomis ir tydomis pasikėsino į šį nacionalinį turtą?

Besiaiškinant tokio barbariško veiksmo priežastis teko išgirsti daugybę demagogiškų, viena kitai prieštaraujančių minčių – neva tai daroma lėšų taupymo, etatų mažinimo bei darbo metodų modernizavimo tikslais ir t.t. Pertvarkos kūrėjai aiškinosi kultūrinei visuomenei esą šio archyvo pastato būklė prasta, nėra komforto archyvo darbuotojams ir lankytojams... Paklausus, kodėl gi nekeitinama tų sąlygų gerinti, buvo atsakyta, kad tam nėra lėšų. Tačiau perstatyti šešiaaukštį pastatą, plėtoti čia kitą – Naująjį archyvą, atkelti Archyvų departamento administraciją su patogiais kabinetais ir poilsio zonomis, įrengti parodų salę bei statyti priestatą lėšų, pasirodo, yra.

Atrodo, kad vienintelis tikras argumentas iškeldinti LLMA iš jo įprastinės istorinės vietos – poreikis perimti prestižinėje sostinės vietoje esantį pastatą. Valdžioje niekam neskauda galvos, kad tai yra specifinės paskirties archyvas, kuriame saugomi asmenų fondai negali būti tvarkomi pagal standartinius archyvų tvarkymo metodus, kad jo tvarkymui, katalogavimui, ryšiams su kūrėjais, jų paveldėtojais, testamentų vykdytojais ir t.t. reikalingos labai specifinės žinios, įgūdžiai, platūs kontaktai Lietuvoje ir už jos ribų.

Protesto raštus prieš šio archyvo reorganizavimą pasirašė visos Lietuvos kūrybinės sąjungos, daugelis iškilių asmenybių, deja – viskas atsimuša į nepermaldaujamą ir aklą biurokratinę sieną. Panašiai veiksmai rutuliojosi, kai valdžia užvėrė duris į Ypatingąjį archyvą, prisidengus asmens duomenų konfidencialumu, kai buvo išardytas Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos skyrius, ilgus metus kaupęs ir rinkęs į vieną vietą lituanikos ir lituanistikos fondus.

Jokie sveiko proto argumentai, jokie idealizmo likučiai nepajėgūs priešintis barbariškiems, buldozeriniams antikultūriniais ir antitautiniams biurokratijos veiksams, juo labiau, kai Lietuvoje nebėra autoritetų – yra tik interesai.

Gražina Mareckaitė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Gražina Mareckaitė. Vardan ko?
- 2 psl. Laima Bialopetavičienė. Iš šimtmečio perspektyvos.
- 4 psl. Liudvikas Pocius. Tarp vizijos ir tikrovės.
- 6 psl. Danutė Bindokienė. Prarasto, bet neprarasto krašto enciklopedija.
- 8 psl. Šviesos aura, kurios neveikia laikas.

Redaguoja Aldona Žemaitytė

aldaze@gmail.com

Antanas Žukauskas. Paminklas dr. Jonui Basanavičiui Vilkaiviškyje.

Antanas Žukauskas 1990–1996 metais kūrė ir įgyvendino poliruoto granito monumentą Lietuvos patriarchui dr. Jonui Basanavičiui Vilkaiviškyje. Paminklas iškaltas iš vientiso rausvo maždaug devynių kubinių metrų granito luito, sėdinti Patriarcho figūra yra daugiau nei trijų metrų aukščio.

Gavęs šią užduotį skulptorius beveik iš karto pamatė būsimo paminklo viziją ir mastelį, pajuto vidinį įsitikinimą, kad susidoros su šia atsakinga ir nepaprasta užduotimi. Kokia aiški turėjo būti ta vizija, kad skulptorius taip atkakliai ir tikslingai ėjo prie tikslo, ypač baigiamajame, šimtus valandų trukusiame granito poliravimo etape, kai yra styguojamos formos ir linijos, reguliuojama šviesa, o tikslumas skaičiuojamas net milimetro dalimis.

Žinomas menotyrininkas J. Sideravičius tiksliai įvertino tą darbą, tvirtindamas, kad „tai vienas iš labiausiai pavykusių.../ paminklų mūsų šalyje“. Panašiai jį vertino ir 1996 m. paminklo atidengimo iškilmėse kalbėję poetai Justinas Marcinkevičius, Kazys Bradūnas, prof. Vytautas Landsbergis, architektas Algimantas Nasvytis ir kiti, pabrėždami, kad Lietuvos Atgimimas įprasminamas Atgimimo simboliu.

Liudvikas Pocius

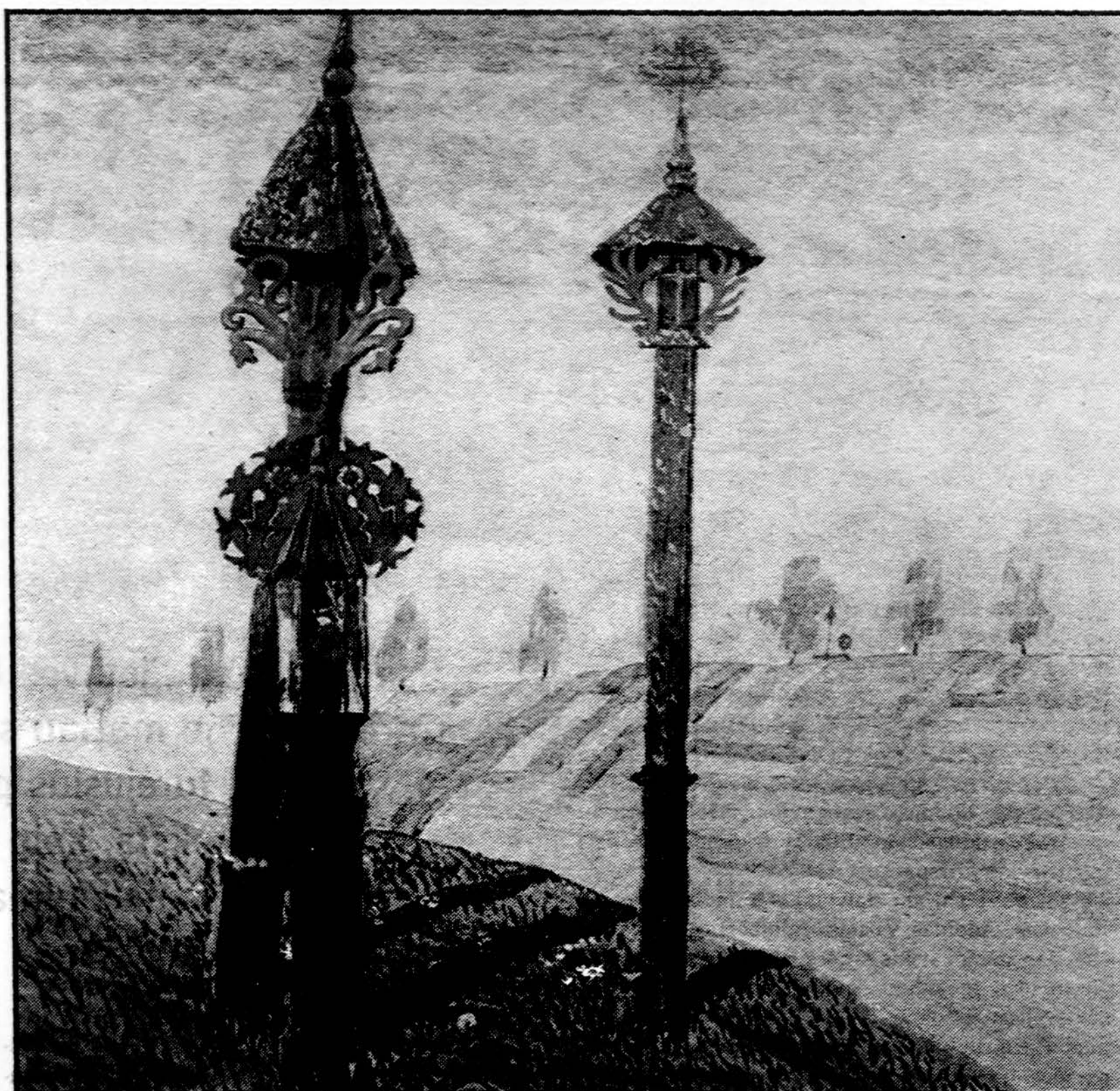
Iš šimtmečio perspektyvos

LAIMA BIALOPETRAVIČIENĖ

2007 m. sukanka 100 metų, kai Vilniuje buvo surengta Pirmoji lietuvių dailės paroda ir įkurta Lietuvių dailės draugija. Šiam jubiliejui Lietuvos dailės muziejus organizavo edukacinę parodą „Lietuvių dailės atgimimo šimtmetis“ (apie tai jau informavome „Draugo“ skaitytojus). Tokia paroda – reikalinga ir aktuali, rengiantis XX–XXI amžių Lietuvos dailės ekspozicijai, kuri bus atidaryta rekonstruotoje Nacionalinėje dailės galerijoje. Būtent XX a. pradžioje buvo pakloti moderniosios lietuvių dailės pagrindai. Tikimasi šią ekspoziciją įrengti rekonstruotuose rūmuose 2009 metais, kai bus minimas Lietuvos vardo tūkstantmetis, o Vilnius tais metais bus Europos kultūros sostinė.

Savo reikšme Lietuvos kultūrai Pirmoji lietuvių dailės paroda buvo ne mažiau svarbi už tokios XX a. pradžios įvykius, turėjusius platų istorinį, politinį, kultūrinį kontekstą, kaip lietuviškos spaudos draudimo panaikinimas ar Didysis Vilniaus Seimas. Lietuvių dailės draugijos įkūrimas paskatino susitelkti jaunas lietuvių profesionaliosios dailės pajėgas, pagreitino kitų reikšmingų kultūros, švietimo ir mokslo organizacijų – Vilniaus mokslo bičiulių, Lietuvių mokslo, Meno ir mokslo muziejaus, Vilniaus dailės draugijos – kūrimąsi.

Pirmoji lietuvių dailės paroda atidaryta 1906 m. gruodžio 27 d. (pagal naująjį kalendorių 1907 m. sausio 9 d.) Vilniuje, visuomenės veikėjo, inžinieriaus, pirmo legalaus lietuviško dienraščio „Vilniaus žinios“ leidėjo Petro Vileišio namuose Antakalnyje. Atidarymas buvo itin iškilingas, jame dalyvavo Vilniaus tautinių bendrijų pasiuntiniai, oficialiosios valdžios atstovai, daug lietuviškos publikos; iškilmėse dalyvavo svečiai iš Kauno, Seinų, Varšuvos, Sankt Peterburgo. Paroda veikė iki 1907 m. vasario 15 d. (kovo 1 d.), ją

M. K. Čiurlionis. Žemaičių koplytstulpiai. 1909. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

Netikėtas Pirmosios lietuvių dailės parodos pasisekimas padėjo įgyvendinti jau kelerius metus puoselėtą idėją – įsteigti dailininkus vienijančią draugiją.

aplankė per du tūkstančius žiūrovų, lydėjo neblėsiantis spaudos dėmesys. Parodoje dalyvavo 23 profesionalūs dailininkai, architektai ir 68 kaimo

dailės meistrai. Buvo eksponuota 242 aliejumi tapyti kūrinių ir akvarelės, piešiniai, architektūros projektai, skulptūros darbai bei 206 tautodailės dirbiniai.

Ekspozicijoje pamačiusi Antano Žmuidzinavičiaus paveikslą „Per kiaurą naktį“, Žemaitė „Vilniaus žiniose“ suskubo išsakyti ją sukrėtusį įspūdį: „Visų pirmiausia stojau prieš paveikslą „Per kiaurą naktį“, nutirpau visa skausmu, negalėjau suturėti ašarų. (...) Kaip peiliais mintis varstė man širdį: kiek tokių mūsų vaikelių pliekiasi per kiaurą naktį, savo spėkomis įgydami pamylėtąjį mokslą; darbuodamiesi pakerta savo sveikatą ir be laiko jaunose dienose krenta į duobę juodos žemės. (...) Neieškau paveiksle panašumo ypotos raštininko, tik abelnai turinys jo: gėstanti, nukrypusi lempelė, pro langą mėlynuoja jau aušra, o raštininko veidas nuvargęs, nusiminęs, liūdnomis mintimis prislėgtas, daro ant manęs įspūdį atstovo visos su prispaudimais kovojančios Lietuvos jaunūmenės.“

Netikėtas Pirmosios lietuvių dailės parodos pasisekimas padėjo įgyvendinti jau kelerius metus puoselėtą idėją – įsteigti dailininkus vienijančią draugiją. 1907 m. pavasarį A. Žmuidzinavičius, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Petras Rimša ir advokatas Jonas Vileišis parengė būsimosios draugijos įstatus. Rugšėjo 2 (15) d. buvo sušauktas steigiamasis draugijos posėdis, įregistruoti pirmieji 15 narių ir išrinkta valdyba: pirmininku tapo A. Žmuidzinavičius, sekretoriumi – J. Vilei-

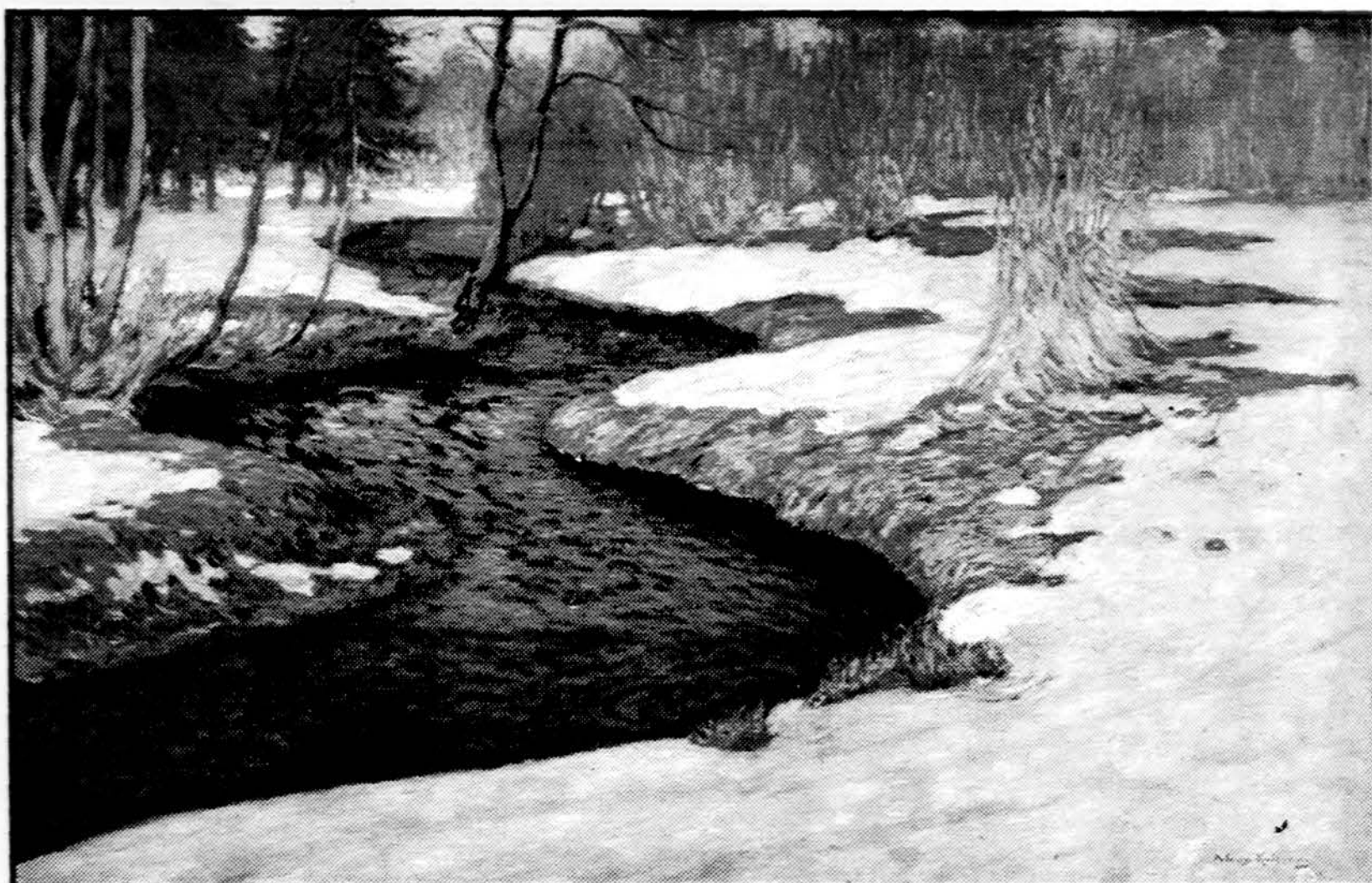
Petras Rimša. Lietuvos artojas. 1906. Lietuvos dailės muziejus.

sis, išdininke – Sofija Gimbutaitė, nariais – M. K. Čiurlionis ir P. Rimša. Nariais galėjo būti visi, prijaunantys draugijos siekiams bei norintys dalyvauti jos veikloje, sumokėję nario mokestį ir pasirenkę draugiją remti finansiškai. Ankstyvuojų savo veiklos laikotarpiu Lietuvių dailės draugija vienijo 369 narius. Dauguma jų buvo įvairių profesijų žmonės: mokytojai, teisininkai, gydytojai, dvasininkai, pramonininkai, finansininkai, gyvenę ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje, Vokietijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Rusijoje, Latvijoje, Estijoje. Pačių dailininkų draugijoje buvo 21.

Ryškiausia pėdsaką amžiaus pradžios Lietuvos meniniame gyvenime paliko viena pagrindinių draugijos veiklos formų – dailės parodos, rengtos pagal Pirmosios lietuvių dailės parodos modelį, t. y. iš dviejų didelių skyrių – profesionaliojo meno ir tautodailės. Iki Pirmojo pasaulinio karo Vilniuje buvo organizuotos dar septynios tokios parodos. Trys iš jų (1908, 1911 ir 1914), papildytos vietinių dailės mėgėjų rinkiniais, buvo perkeltos į Kauną, viena surengta Rygoje (1910).

Žymiausias Lietuvos menininkas, savo kūrybinį kelią pradėjęs XX a. pradžioje, M. K. Čiurlionis Lietuvos kultūroje užima ypatingą vietą kaip kelių meno sričių novatorius. Pirmosiose lietuvių dailės parodose jis išsiskyrė originalios meninės formos kūriniais, perteikiančiais daugelį esmingiausių XX a. pradžios meno idėjų ir iki šiol neturinčiais analogų dailės istorijoje. Aktyviai dalyvaudamas Lietuvių dailės draugijos veikloje, M. K. Čiurlionis iškelė idėją rūpintis ne tik dailės gyvenimo organizavimu, bet ir lietuvių muzikos reikalais. Jo iniciatyva pradėta rengti muzikos konkursus.

Pirmųjų parodų dalyviai – tapytojai Petras Kalpokas, Adomas Varnas, Adalbertas Staneika, Justinas Vienožinskis – nors tuo metu tebestudijavo dailės mokslus, pateikė visuomenei brandžius, lietuvių dailės klasikais priskirtinus kūrinius. P. Rimša, vienas iš Pirmosios lietuvių dailės parodos iniciatorių ir Lietuvių dailės draugijos steigėjų, parodose eksponavo simbolinio turinio skulptūrines kompozicijas. Jau iš Pirmosios lietuvių dailės parodos žinoma jo „Lietuvos mokykla 1864–1904 metais“, kurios simbolinė, lietuviškos spaudos draudimo laikus primenanti prasmė išreikšta realistine forma. Tobulindamas meninę formą, skulptorius vėliau nulipdė kelis šio kūrinio variantus. Kitas ne mažiau pagarsėjęs jo kūrinys „Lietuvos artojas“ buvo eksponuotas Antrojoje lietuvių dailės parodoje ir tapo skaudų laikmetį bei sunkų valstiečio darbą apibendrinančia metafora. Skulptūros kūrinius eksponavo jauni, pradedantys kūrėjai Kajetonas Sklėrius, Kazimieras

Petras Kalpokas. Pavasario pradžia. 1906. Lietuvos dailės muziejus.

Savo reikšme Lietuvos kultūrai Pirmoji lietuvių dailės paroda buvo ne mažiau svarbi už tokius XX a. pradžios įvykius, turėjusius platų istorinį, politinį, kultūrinį kontekstą, kaip lietuviškos spaudos draudimo panaikinimas ar Didysis Vilniaus Seimas.

Ulianskis, Juozas Zikaras.

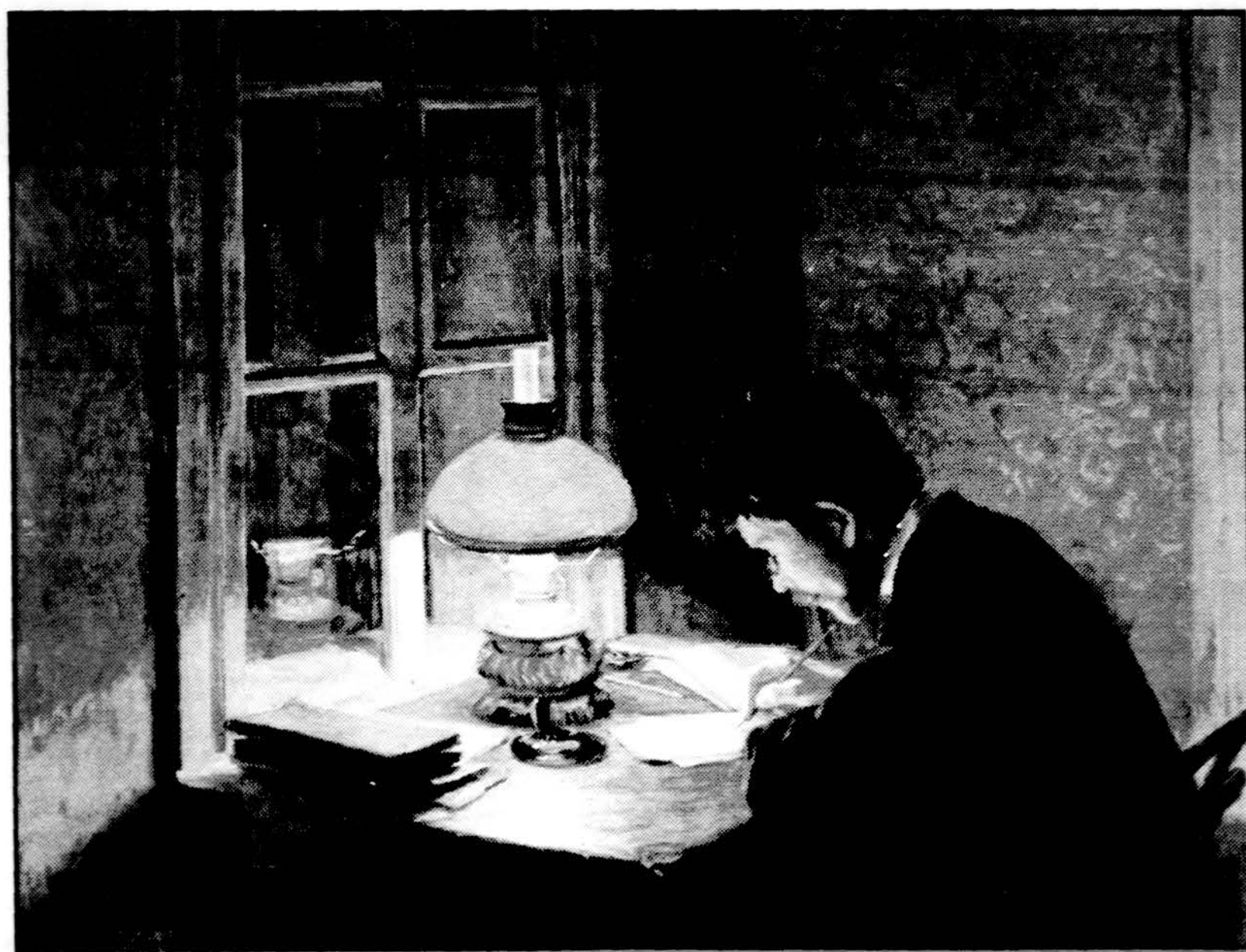
Kuklaus dailės mokytojo Antano Jaroševičiaus susidomėjimas lietuvių liaudies menu sutapo su Lietuvių dailės draugijos propaguota iniciatyva rinkti ir greta profesionaliojo meno kūrinių parodose eksponuoti tautodailės objektus. 1912 m. Lietuvių dailės draugija A. Jaroševičiaus eksponuotų liaudies meno paminklų – kryžių, koplytstulpių, stogastulpių – piešinių pagrindu parengė albumą „Lietuvių kryžiai“ (įžangą parašė dr. Jonas Basanavičius). Šis albumas laikomas reikšmingiausiu XX a. pradžios grafikos meno leidiniu bei lietuvių tautodailės tyrinėjimų publikavimo pradžia.

1911 m., po M. K. Čiurlionio mirties, Draugija pirmą kartą visuomenei pristatė beveik visą dai-

lininko tapybos ir grafikos palikimą – pomirtinėje parodoje buvo eksponuoti 265 jo kūriniai. 1913 m. Vilniuje buvo įrengta nuolatinė M. K. Čiurlionio darbų ekspozicija, veikusi iki 1914 m. pabaigos. 1913 m. sausio 13 d. prie Lietuvių dailės draugijos įkurta Čiurlionio kuopa, įsipareigojusi kaupti ir globoti dailininko kūrinius, atidaryti Lietuvių tautos paveikslų galeriją, kurioje būtų rodomi ne tik M. K. Čiurlionio, bet ir kitų lietuvių dailininkų kūriniai. 1910 m. Lietuvių dailės draugija ir Lietuvių mokslo draugija ėmė puoselėti mintį pasistatyti Tautos namus, kuriuose sutilptų abiejų draugijų valdybos, biblioteka, archyvai, paskaitų salės ir, svarbiausia, lietuvių dailės muziejus. 1912 m. Lietuvių dailės draugijos rinkiniuose buvo daugiau nei 400 profesionaliosios dailės kūrinių, tarp jų – keliolika, dovanotų pačių autorių: M. K. Čiurlionio, P. Kalpoko, Kazimiero Stabrausko, Tado Daugirdo, P. Rimšos, A. Žmuidzinavičiaus. Depozito teisėmis Draugijoje buvo saugoma per 200 M. K. Čiurlionio tapybos ir grafikos kūrinių, kelios dešimtys kitų dailininkų paveikslų ir skulptūrų. Draugija buvo sukaupusi ir gausų tautodailės rinkinį, kurį sudarė bene 1,000 dirbinių. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, dalis šių rinkinių buvo evakuota į Rusiją. 1920 m. Lietuvos Respublikos vyriausybės taikos delegacijos pastangomis Lietuvai buvo grąžinti M. K. Čiurlionio, kitų dailininkų kūriniai, liaudies meno kolekcija. Šios vertybės buvo perduotos 1921 m. įsteigta M. K. Čiurlionio galerijai (dabar Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus).

XX a. pradžios menininkų ir visuomenės veikėjų sambūris reikšmingas organizuojant lietuvių tautodailės ir amatų tyrinėjimą, rinkimą ir populiarinimą, leidybinius projektus, spaudos, tarp jų mokyklinių vadovėlių apipavidalinimo, muzikos ir dailės kūrinių konkursus, pastangas kartu su Lietuvių mokslo draugija sukurti nacionalinį meno ir kultūros centrą – Tautos namus. Draugijos daugiašakė veikla, nors ir priblėsusi po Pirmojo pasaulinio karo, buvo aktuali ir reikšminga lietuvių dailės gyvenimo procesuose jau trečiajame XX a. dešimtmetyje. □

Nuo redakcijos. Lietuvių dailės draugijos šimtmetį ateityje paminėsime ir tarptautiniu aspektu, publikuodami dr. Giedrės Jankevičiūtės straipsnį.

Antanas Žmuidzinavičius. Per kiaurą naktį. 1906. Lietuvos dailės muziejus.

Tarp vizijos ir tikrovės

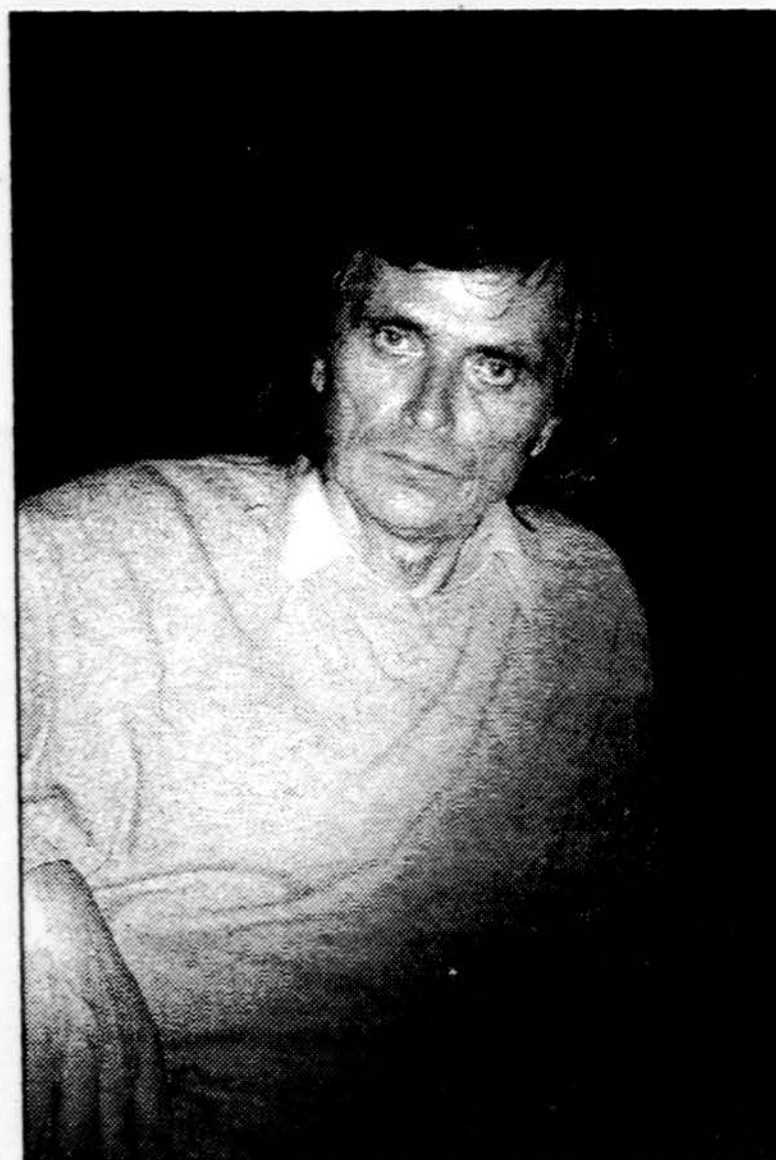
LIUDVIKAS POCIUS

Neseniai Lietuvos dailės muziejaus Radvilų rūmuose atidaryta iškilaus skulptoriaus Antano Žukauskio kūrybos „apžvalginė paroda „Vizijų ir tikrovės sankirtos“. Ji skirta dailininko kūrybos keturiasdešimtmečiui pagerbti. Dailės parodų gyvenimas Vilniuje ir Lietuvoje labai intensyvus ir... nelygiavertis. Bet Radvilų rūmai yra viena iš nedaugelio parodų rengimo erdvių, kur esmingai ir atsakingai žvelgiama į kūrybos pasaulio procesus, kur tebėra gyvos tradicijų ir profesionalumo jungtys. Tai vienas iš Lietuvos dailės muziejaus vadovybės principų, nes muziejaus darbuotojų iniciatyva rengiamos išsamios, turiningos, dažniausiai apžvalginės parodos. Radvilų rūmuose ne kartą buvo pristatyta įvairiose užsienio šalyse gyvenusių ir kūrusių mūsų tautiečių dailės kūryba, taip pat žymaus mūsų portretisto, tapytojo Vytauto Cipliausko, tapytojo Leonardo Tuleikio, prof. Stasio Ušinsko, Mstislavo Dobužinskio, vieno žymiausių lietuvių dailės meistrų Vytauto Kazimiero Jonyno ir kitų kūryba. Patekti į šią garbingą kūrėjų draugiją nėra atsitiktinės sėkmės dalykas. Tai ir atsakomybė, ir garbė, ir tikras kūrybos įvertinimas.

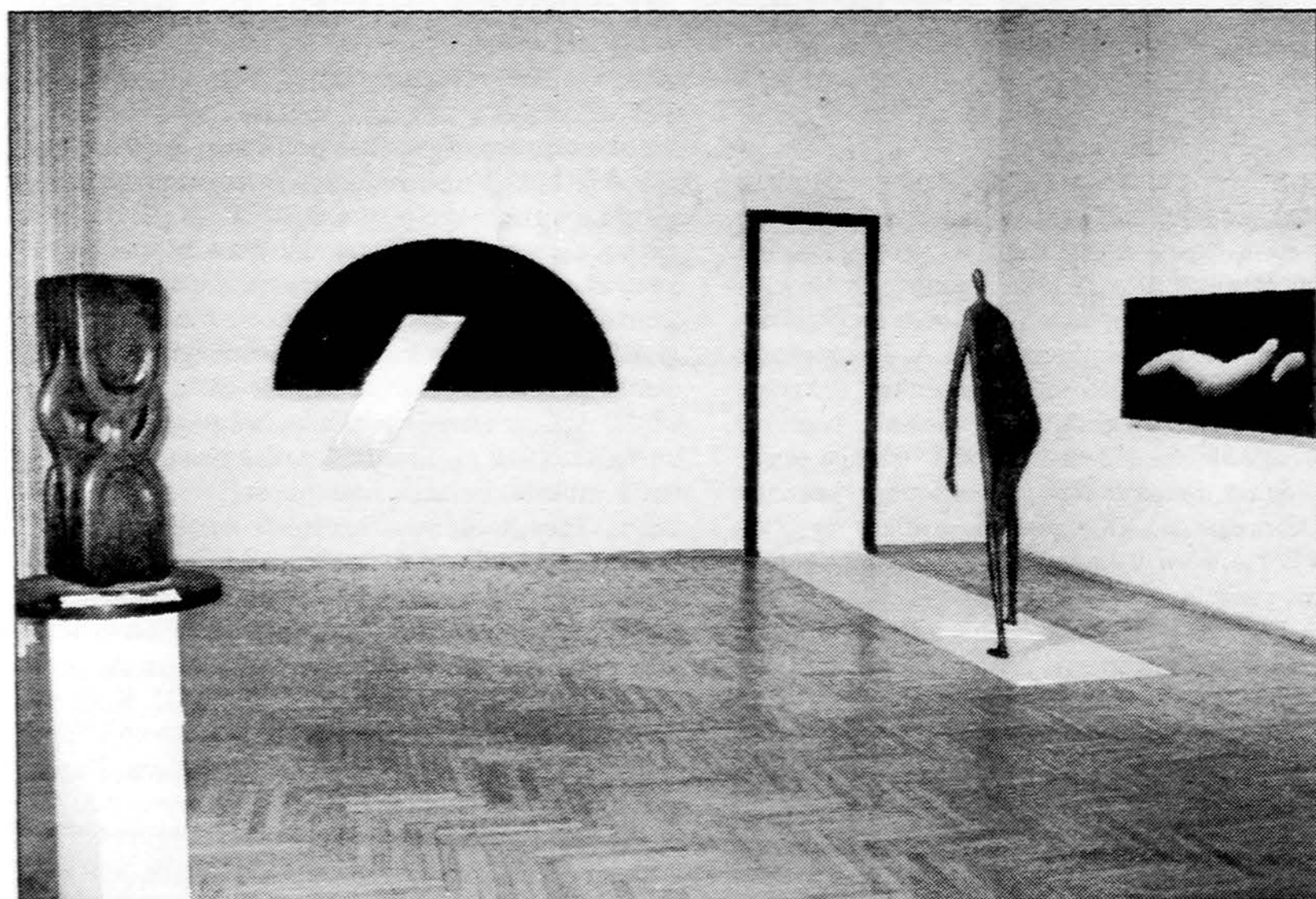
Apžvelgus A. Žukauskio išradingai parengtą ir

tanus studijavo tikrąją šio žodžio prasmę: rausėsi knygose, žurnaluose, lankė muziejus ir parodas, domėjosi visu dailės ir kultūros gyvenimu. Patirtį jis kaupė įsisavindamas įvairius metalo, medžio, granito ir kitų medžiagų apdorojimo būdus, eksperimentavo forma, tyrinėjo kompozicijos subtilybes. Jį, kaip kūrėją, formavo ne vien akademinė ir individuali patirtis, bet ir visas to meto meninis gyvenimas, gana gyva, palaipsniui iš Vakarų ateinančioms tendencijoms atsiverianti atmosfera. Parodose A. Žukauskas pradėjo dalyvauti dar studijų metais, t.y. nuo 1963-ųjų, tačiau brandžiausi kūriniai, kaip *Lašas*, *Smėlio laikrodis*, *Tapytojos G. Vitartaitės portretas* ir kt., pasirodė praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Tuo laiku skulptorius sėkmingai dalyvavo respublikiniuose konkursuose: Monumento fašizmo aukoms įamžinti Kauno IX forte ir Tauro kalno monumento konkurse. Jo projektai buvo premijuoti, specialistų palankiai įvertinti. Tai buvo naudinga patirtis, kuriant skulptūras viešosioms erdvėms (erdvinė struktūra iš medžio „Vilniaus“ restorane Donecke, granito skulptūra *Motinstė Plungėje*, dekoratyvinis pano – pieno bare Vilniuje... Tuo laikotarpiu A. Žukauskas sukūrė net keliolika originalių ir prasmingų antkapinių paminklų žymiesiems kultūros, mokslo, visuomenės veikėjams.

Panaši ir vėlesnio laikotarpio skulptoriaus kū-

Skulptorius Antanas Žukauskas.

A. Žukauskio ekspozicijos fragmentas Radvilų rūmuose.

skoningą ekspoziciją, išdėstytą devyniose salėse, tolydžio stiprėja supratimas, kad autorius vertas šios vietos. Dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys neapsiriko visiškai pasikliaudamas skulptoriaus skoniu ir išskirtiniu sugebėjimu organizuoti erdves. A. Žukauskas – prityręs parodinio gyvenimo dalyvis. Nuo 1967 m. jis yra dalyvavęs daugiau kaip šimte įvairaus pobūdžio parodų Lietuvoje ir užsienio šalyse (Latvijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Belgijoje, JAV); jis surengė 17 personalinių parodų. Ši yra aštuonioliktąji, ji aprėpia beveik visą kūrybinės veiklos metą ir pakankamai aiškiai atskleidžia skulptoriaus stilius, meninių interesų pasaulį.

Anykščių vidurinės mokyklos moksleiviui Antanui Žukauskui nekilo abejonių, koku keliu jis pasuks. Iš mažumės pasižymėjo kūrybine vaizduote, intuicija, formos pajutimu. Tai jį atvedė į tuometinį Dailės institutą, kur jis galėjo vienodai sėkmingai rinktis scenografiją, dizainą, mažųjų formų skulptūrą... Pasirinko skulptūrą. Kai kurie jo bendramoksliai leido sau studentauti, o An-

rybinę programą. Iki šiol Nacionalinį operos ir baleto teatro fasadą Vilniuje puošia kalinėto vario technika atlikti simboliniai teatro herojai – Don Karlas, Eugenijus Oneginas, Odetta; Prahoje yra Antano sukurtas dekoratyvinis pano alaus barui; dekoratyvinė skulptūra iš bronzos ir granito *Juodojo paukščio giedojimas* džiugina Varšuvos gyventojų akis. Na, o mažosios skulptūros formos, kaip memorialinės lentos, bareljefai, medaliai, yra skirti atminti tokioms asmenybėms, kaip M. K. Čiurlionis, Šv. Kazimieras, V. Mačernis, Maironis, Vydūnas, S. Šimkus ir kt. Čia A. Žukauskas atsiskleidė kaip puikus šio žanro meistras, įžvalgus psichologas. Nerami naujų išraiškos būdų ir formų ieškojimo dvasia jį toliau kreipia naujų horizontų ir nepatirtų sričių link. Galbūt todėl R. Budrys parodos atidarymo metu skulptorių pavadino universaliu, plataus dia-pazono kūrėju, kuriam pavaldžios visos skulptūros meno sritys ir medžiagos. Tokių visapusiškų kūrėjų nėra daug. Kur kas daugiau menininkų, kurie įsitvirtina tobulindamiesi viename žanre, naudo-

dami vieną kurią medžiagą, taip sukurdami savo braižą ir pasiekdami atitinkamai gerų rezultatų. Tai nereiškia, kad jie yra menkesni kaip kūrėjai. Universalumo kategorija tik pažymi, kad autorius gali imtis pačių įvairiausių meninių, medžiaginių ar struktūrinių užduočių ir tinkamai jas atlikti. Kūrybinės užduoties sąlygos – architektūra, erdvė, masteliai, medžiagos ir pan. – daugeliu atvejų lemia skulptūros formą, todėl kūrėjo meninė išmonė, idėjos ir stilius tikriausiai ir tiksčiau pasireiškia parodoms skirtuose kūriniuose.

Pirmaisiais atkurtos Nepriklausomybės metais daug kas esmingai pasikeitė dailės ir kultūros gyvenime materialine ir medžiaginių galimybių prasme. Tačiau mūsų senolių išmintis byloja, kad *geras kalvis ir ant akmens sėdėdamas duoną užsidirbs*. Taip ir Antanas Žukauskas tais (1990–1996) metais sukūrė ir įgyvendino poliruoto granito monumentą Lietuvos patriarchui dr. Jonui Basanavičiui Vilkauskioje. Paminklas iškaltas iš vientiso rausvo maždaug devynių kubinių metrų granito luito, sėdinti Patriarcho figūra yra daugiau nei trijų metrų aukščio.

A. Žukauskio draugiškas šaržas.

Gavęs šią užduotį skulptorius beveik iš karto pamatė būsimą paminklo viziją ir mastelį, pajuto vidinį įsitikinimą, kad susidoros su šia atsakinga ir nepaprasta užduotimi. Kokia aiški turėjo būti toji vizija, kad skulptorius taip atkakliai ir tikslingai ėjo prie tikslo, ypač baigiamajame, šimtus valandų trukusiame granito poliravimo etape, kai yra styguojamos formos ir linijos, reguliuojama šviesa, o tikslumas skaičiuojamas net milimetro dalimis. Žinomas menotyrininkas J. Sideravičius tiksliai įvertino tą darbą, tvirtindamas, kad „tai vienas iš labiausiai pavykusių... paminklų mūsų šalyje“. Panašiai jį vertino ir paminklo atidengimo iškilmėse kalbėję poetai Justinas Marcinkevičius, Kazys Bradūnas, prof. Vytautas Landsbergis, architektas Algimantas Nasvytis ir kiti, pabrėždami, kad Lietuvos Atgimimas įprasminamas Atgimimo simboliu. Po poros metų tame pačiame Vilkaviškyje pastatytas kuklesnės apimties, tačiau išraiškingas A. Žukausko sukurtas dr. Vinco Kudirkos paminklas.

Vėliau skulptorius įsitraukė į dydžiais visai priešingo mastelio darbą – monetų – kūrimą. Laimėjęs griežtų reikalavimų konkursus jis sukūrė mūsų apyvartines 1, 2, 5 litų ir 10, 20, 50 centų monetas, keliolika kolekcinų, proginių ir jubiliejinių monetų, nacionalinę euro pusę – reversą. Skulptoriaus teigimu, moneta yra žemojo reljefo objektas ir sukurti ją gražią, patrauklią bei atitinkančią specifinius reikalavimus yra atsakingas darbas. Antanui Žukauskui tai dar ir įdomus, daug meninių galimybių teikiantis darbas. Jo sukurtos monetos pasižymi gražiu, lakonišku dizainu, harmoninga kompozicija. Todėl nenuostabu, kad įvairiose pasaulio monetų parodose jo monetas ekspertai pripažįsta kaip labai funkcionalias ir meniškias. O autoritetingasis proginių monetų katalogas „Krause Publications“ A. Žukausko monetą, skirtą Sidnėjaus olimpiadai, pripažino meniškiausią 2001 m. pasaulio monetą.

Apie skulptorių Žukauską, kaip monetų kūrėją, nemažai rašyta mūsų spaudoje, todėl įsitvirtino samprata, kad jis kuria beveik vien monetas. O skulptorius jau yra ne kartą pabėgęs nuo vieno ar kito jam bandomo prilydyti įvaizdžio. Jis pasinėrė į šiek tiek netikėtą skulptūrinės kūrybos sritį, kurią galima pavadinti koliažais. Tai veikiau naujo tipo vaizdo-formos skulptūra, kai autorius, naudodamas tvarias medžiagas – medį, skardą, plastiką, stiklą ir kt. – kuria neregėtai savitą, labai asociatyvų poetinių-filosofinių vaizdų pasaulį. Jame gausu įvairių kontrastų sandūrų, kompozicinių principų įvairovės, šviesos ir ritmų

žaismės bei daugelio kitų dalykų, priklausančių grynajai skulptūros formai. Kompozicinėje sandaroje čia svarbu priešybių sąveika, ritmas, figūros ir fono santykiai, šviesai ir formai bei santykiui su aplinka, erdve. Iš čia ir kyla viena svarbiausių šio pobūdžio kūrinių savybė – harmonizuoti erdvę.

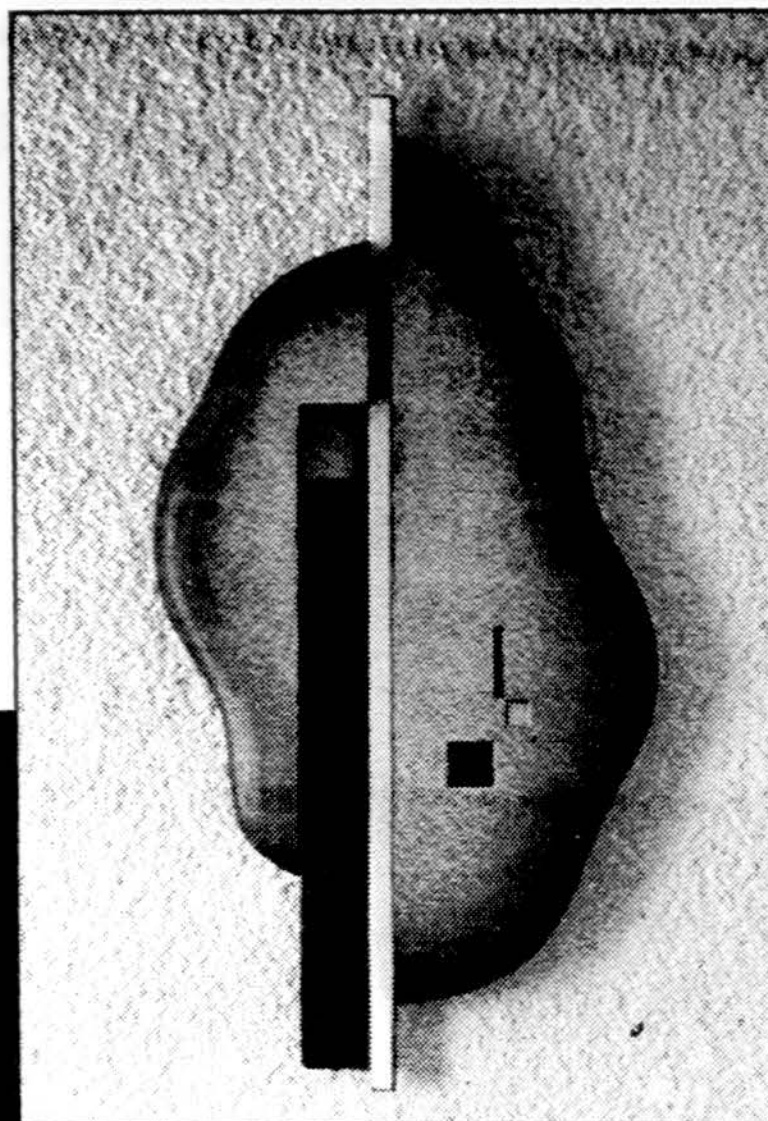
Čia pravartu prisiminti, kad pats žodis *colage* prancūziškai reiškia klijavimą. Pagal tai jis ir prasišlovė į kūrybos praktiką kubizmo klestėjimo laikotarpiu. Dabar, kai jis įsitvirtino popmene, prancūzai jį vadina atliekų menu. Šis žodis visai svetimas naujausiems A. Žukausko kūriniams, kurie atlikti profesionaliai, meistriškai, arba, kaip sakoma, *lege artis* (pagal visas meno taisykles).

Asambliažas „Dialogas su savimi“. Iš ciklo „Lietuvos kultūra Europoje per formą“.

Tad naujausio A. Žukausko kūrybos laikotarpio darbus teisingiau būtų vadinti asambliažais.

Pirmieji jo asambliažai buvo sukurti ir pradėti rodyti jau 2000-aisiais metais kaip atskiri tokio pobūdžio kūrinių. Tik vėliau, kai 2005 m. skulptoriui buvo paskirta strateginė aukščiausio lygio valstybės stipendija, jo kūrybinis darbas labai paspartėjo, vienas po kito radosi nauji kūrinių, kurie palaipsniui susijungė į vieną prasminį ciklą „Lietuvos kultūra Europoje per formą“. Šis ciklą dabar jau sudaro per 30 objektų. Atskirais kūriniiais ar jų grupėmis ciklas buvo rodytas Lietuvoje (Vilniuje, Anykščiuose, Kėdainiuose, Klaipėdoje), o šiais metais dar ir Vokietijoje (Leipcige), Belgijoje (Briuselyje). Radvilų rūmuose dabar veikiančioje parodoje asambliažai sudaro parodos branduolį ir, lygi-

Asambliažas „Akordas“. Iš ciklo „Lietuvos kultūra Europoje per formą“.

„Monika su veidrodžiu“. 1972. Bronza.

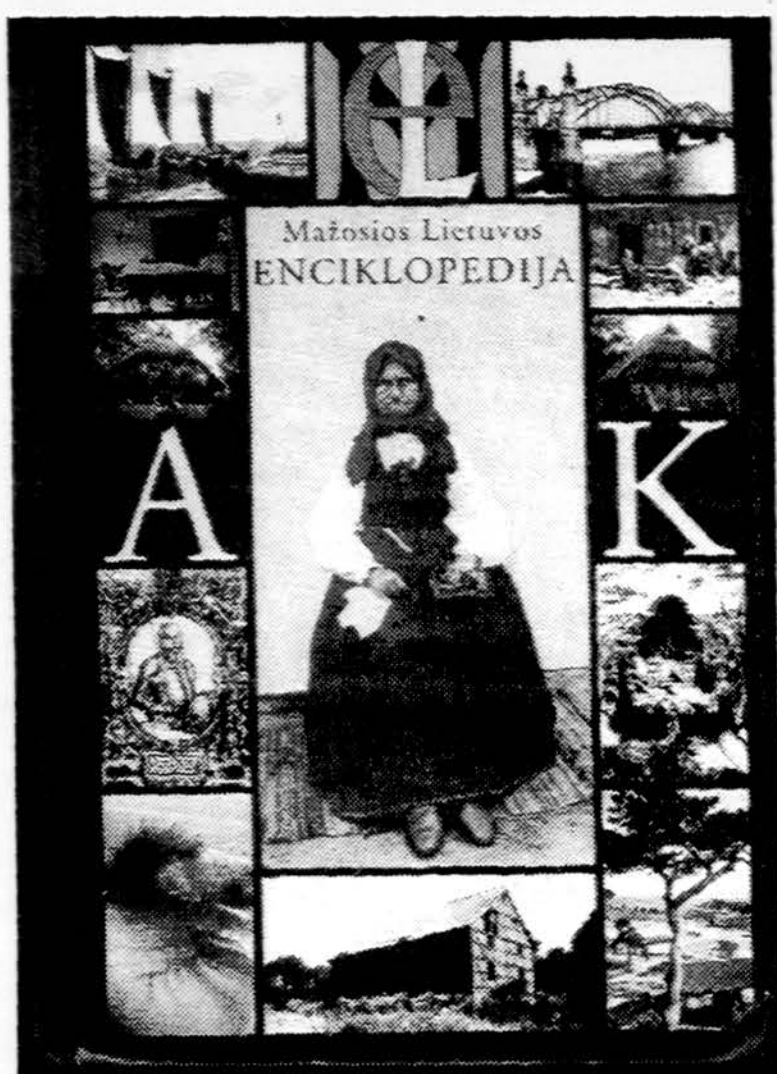
nant kūrinius, leidžia pajusti žukauskiškojo kūrybos stiliaus pagrindus.

Gausią ir įvairialypę A. Žukausko kūrybą sunku įsprausti į vieno kurio nors žanro, stiliaus ar krypties rėmus. Visų pirma tai novatoriškas, nuolat atsinaujinantis, plačių interesų kūrėjas, – darbštus, išradingas, atsakingas visur, ką darytų. Jis tikras mitologinio Dedalo gildijos meistras, galintis padaryti beveik ir neįmanomus dalykus.

Linksmą, geranoriško būdo, dėmesingą ir paslaugų Antaną mėgsta žurnalistai. Ką jau bekalbėti apie draugus ir bičiulius. Tačiau dėmesio jo nelepina įvairios komisijos, premijų lėmėjai ir vertintojai, kuriems koks nors fejerverkas, provokatyvi instaliacija, akcija ar atrakcija yra svarbiau nei, tarkim, koks nors... Basanavičius. Atrodo, kad Vilniuje egzistuoja kiti vertinimo principai ir kriterijai negu Londone ar Romoje, kur su nekantrumu laukiama Antano Žukausko parodų. □

Dailininko dirbtuvėje.

Prarasto, bet neprarasto krašto enciklopedija

Mažosios Lietuvos enciklopedijos III tomą sutinkant

DANUTĖ BINDOKIENĖ

Enciklopedija – tai nuostabių lobių skrynia, prie kurios prigludęs, gali praleisti valandų valandas, neatsistebėdamas jos puslapiuose sukauptomis žiniomis: faktais, vardais, nuotraukomis ir kita medžiaga, kurios ieškant, reikėtų perverti daug knygų. Ir, rodos, kai jau viską iš kiekvieno puslapio išlasinėji, vėl juos sklaidydama atrandi naujų, nepastebėtų dalykų.

Prisipažinsiu, kad turiu didelę silpnę enciklopedijoms. Jas vartau ir skaitau kaip įdomiausius romanus, kaip nuostabių nuotykių, kelionių ir atradimų knygas. Tačiau prieš kone dešimtmetį (2000-aisiais metais) pirmą kartą atvertusi Mažosios Lietuvos enciklopedijos I tomą, pasinėriau į tikrą nustebimo ir džiaugsmo gelmes. Nustebimo lietuvių sumanumu, ryžtu, darbštumu ir sugebėjimu surinkti medžiagą tokiomis neįmanomomis sąlygomis iš daug dešimtmečių svetimųjų valdomo krašto, kuriame tie svetimieji dėjo

ir tebededa milžiniškas pastangas ištrinti bet kokius lietuviškosios praeities ženklus. Džiaugsmo, kad paruoštas enciklopedijos tomas gali ne tik lygiuotis, bet daugeliu atvejų ir pranokti tokio pobūdžio leidinius kitomis kalbomis.

Pirmasis tomas – nuo A iki Kar – apie 800 puslapių; jis atskleidė ir daug nežinomų bei žinomų faktų apie prūsų-lietuvininkų tolimą ir nelabai tolimą praeitį (ir dabartį), ir enciklopedijos redaktorių sugebėjimą surinkti medžiagą, ją įdomiai, tiksliai pateikti, papuošti gausiomis iliustracijomis. Pirmajame MLE tome buvo pažadas, kad bus išleisti dar trys tomai.

Neilgai teko laukti antrojo Mažosios Lietuvos enciklopedijos tomo: jis išleistas 2003 metais (nuo Kas iki Maž). Kaip ir pirmojo tomo, antrosios knygos vyriausiasis MLE organizatorius bei tvarkytojas buvo prof. dr. Vilius Peteraitis; vyr. redaktorius – akademikas Zigmas Zinkevičius. Išleido Mažosios Lietuvos fondas (Kanada) bei Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (Vilnius). O štai jau net trys ketvirtadaliai to užmojo atlikti – 2006 metų pabaigoje išėjo III Mažosios Lietuvos enciklopedijos tomas, beliko darbą užbaigti, išleidžiant paskutinį – ketvirtąjį. Netenka abejoti,

kad taip ir bus padaryta.

Paruošti bet kurią enciklopediją reikia daugybės galvų, rankų, išteklių ir pasiryžimo. Bet nepalyginamai daugiau viso to reikėjo, pasiryžus išleisti enciklopediją krašto, kurio, galima sakyti, jau nėra... Tačiau MLE leidėjai, užsimoję šiam milžiniškam ir labai svarbiu darbui, turėjo bent du pavyzdžius: Boston išleistą daugiatomę „Lietuvių enciklopediją“ ir Broniaus Kviklio paruoštą šešių tomų seriją „Lietuvos Bažnyčios“. Šie leidiniai dienos šviesą išvydo labai panašiomis sąlygomis kaip ir Mažosios Lietuvos enciklopedija: jiems medžiaga buvo surinkta ir paruošta toli nuo jos pagrindinių šaltinių, gyvenant Amerikoje. Verta atkreipti į dar vieną bendrą minėtų leidinių ir Mažosios Lietuvos enciklopedijos bruožą: jos iniciatoriai taip pat gyvena ne Lietuvoje, o tolimuose kraštuose – Kanadoje bei JAV.

„Lietuvių enciklopedijos“ leidimo pagrindinis variklis buvo Juozas Kapočius, „Lietuvos Bažnyčių“ – Broniaus Kviklys, Mažosios Lietuvos enciklopedijos – Vilius Peteraitis (gyv. Montreal, Kanadoje) ir Mažosios Lietuvos fondo taryba, kurios dabartinis pirmininkas yra Vilius A. Trumpjonas (gyv. JAV, Čikagos priemiestyje). Trečiojo tomo MLE redaktorių buvo doc. dr. Martynas Purvinas; jo pavaduotojas leidybai – Vytautas Kaltenis, redakcinę kolegiją sudarė: akad. prof. dr. Zigmas Zinkevičius, doc. dr. Vaclovas Bagdonavičius, Vytautas Gocentas, Arthur Hermann, doc. dr. Albertas Juška, Vytautas Kaltenis, prof. dr. Manfred Klein, dr. Algirdas Matulevičius, akad. prof. habil. dr. Vacys Milius, prof. dr. Vilius Peteraitis, doc. dr. Martynas Purvinas, dr. Silvija Pocyte, Antanas Račis, doc. dr. Valdemaras Šimėnas, akad. prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė, Algirdas Žemaitaitis. Tai pavardės, kurios gerai žinomos Lietuvos mokslo pasaulyje, keliančios pagarbą ir pasitikėjimą. Šių kruopščių pasiūlytųjų dėka buvo sukaupiti ir į Lietuvos kultūros kraščio skrynią sukrauti nuostabūs lobiai – jau trys Mažosios Lietuvos enciklopedijos tomai. Nuširdi padėka priklauso ir Mažosios Lietuvos fondui bei paskiriems aukotojams-mecenatams, kurie rėmė šios enciklopedijos išleidimą gausiomis aukomis. Vien Mažosios Lietuvos fondas enciklopedijos leidybą iki šiol parėmė daugiau kaip 120,000 dol. Tie pinigai nenukrito lyg mana iš dangaus – reikėjo juos

Mažosios Lietuvos enciklopedijos III tomo sutiktuose lapkričio 11 d., Lietuvių dailės muziejuje, Lemont. Iš k: Manigirdas Motekaitis, kun. Valdas Aušra, Nida Grigalavičiūtė, Vilius Trumpjonas, Danutė Bindokienė, Jurgis Anyasas ir Ramūnas Buntinas.

Vilius Trumpjonas.

Danutė Bindokienė.

Nida Grigalavičiūtė.

Jurgio Anyso nuotraukos

surankioti iš dosnių aukotojų ar kitais būdais sukaupti.

Apie Mažosios Lietuvos enciklopedijos III tomą tiksliausiai jo pratarmėje pasisako dabartinis Mažosios Lietuvos tarybos vicepirmininkas, profesorius dr. Vilius Peteraitis: „*Džiaugiamės sulaukę Mažosios Lietuvos enciklopedijos III tomo ir kartu švenčiame Mažosios Lietuvos enciklopedijos rengimo ir leidimo sukakties dešimtmetį. Man, kaip Mažosios Lietuvos enciklopedijos iniciatoriui, organizatoriui ir tvarkytojui, tai neapsakomas džiaugsmas bei visų rūpesčių ir darbų atpildas. Tuo mūsų visų nuoširdžiu darbu galės naudotis ne tik Mažosios Lietuvos ainiai, bet ir visos lietuvių tautos palikuonys, mūsų bėdiuliai, mūsų didingos praeities puoselėtojai ir tyrėjai. Šis darbščių rankų sudėliotas tomas leidžia skaitytojui giliau pažvelgti į Mažosios Lietuvos gyventojų praeitį ir dabartį, jų dalyvavimą visuomeninėje veikloje ir šeimos gyvenime. Iliustracijų gausa padės geriau suprasti savitą Lietuvos pajūrio gyventoją, jo nerūpestingą vaikystę šeimoje ir mokykloje. (...) Nepaisant slypinčių trūkumų, trečias tomas stebuklingas savo apimtimi, Mažosios Lietuvos įvairovės pristatymu. Lietuvininkų ir prūsų paveldas liks byloti apie mūsų krašto senąją baltišką kultūrą, įsiliėjusią į senąją Europos kultūrą. Sovietų brukamos slaviškos naujovės neprigijo, tebėra svetimos Mažosios Lietuvos ainiams ir jų kaimynams Europos Sąjungoje.*”

Trečiasis Mažosios Lietuvos enciklopedijos tomas turi per 850 puslapių. Jame gausu įvairios medžiagos – nuo *Mec* iki *Rag* – kurios turėtų būti niekur kitur negalėtume rasti; daugybė iliustracijų, spalvotų ir nespaltvotų; yra keli santrumpų puslapiai, o knygos gale, kaip ir pirmuose dviejuose tomuose, išsamus vietovardžių bibliografija. Verta atkreipti dėmesį, kad kiekvienas Mažosios Lietuvos okupantas visų pirma stengėsi krašte panaikinti buvusius tautinės tapatybės ženklus, juos pakeisdamas savais. Vokiečiai tai darė iki 1945 metų; lenkai ir rusai – po 1945-ųjų. Nors vietovardžiai buvo dažnai net neatpažįstamai pakeisti, lietuvininkų ir prūsų dvasios jie nepajėgė nei suvokietinti, nei sulenkinti, nei surusinti.

Pirmasis įrašas III tome – „*Mecifa*”. Tai Klaipėdoje nuo 1923 iki 1936 m. veikęs cigarečių fabrikas. Daug įdomesnis paskutinis įrašas, prasidedantis raidėmis „*Rag*”.

Tai „ragutis” – prūsiškos kilmės vasario mėnesio pavadinimas (839 psl.)! Lietuviai vėrė didžiulį savo prasmingais lietuviškais mėnesių vardais – ne-paskolintais iš germanų, anglosaksų, lenkų, lotynų ar kitų kalbų. Rodos, *vasaris* – labai tinkamas pavadinimas antrajam metų pradžios mėnesiui, nusakantis gamtos pavasarėjimo nuotakas ir vasaros lūkesčius. O čia – *ragutis*! Kas iš mūsų tą vardą žinojome? Ir tai tik vienas „atradimas” Mažosios Lietuvos enciklopedijos III tome; tokių „atradimų” kupini visi jo puslapiai.

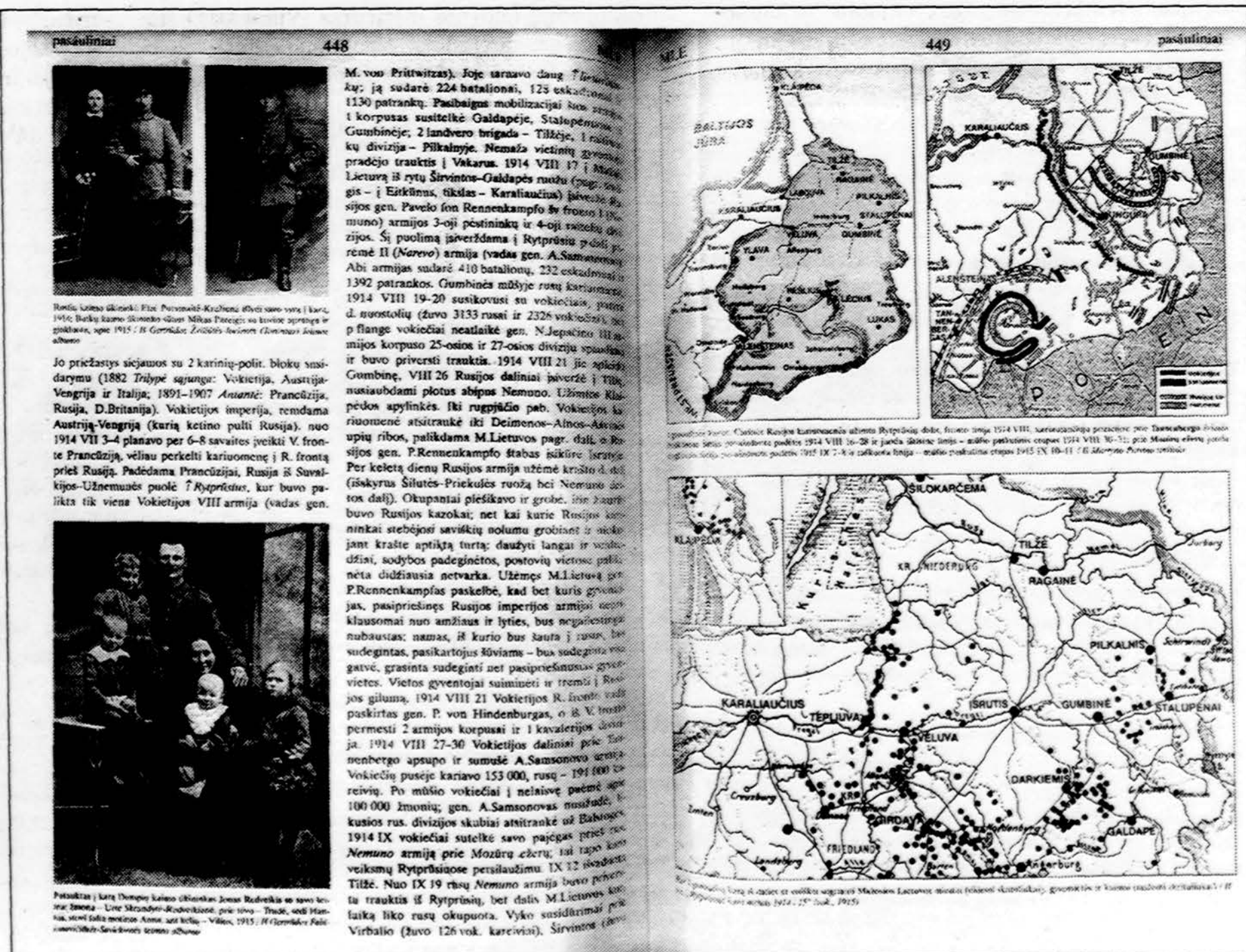
Enciklopedijoje lietuviški toponimai bei hidronimai pateikti originalia forma, kartu duodant ir svetimųjų jiems prikergtus atitikmenis. Tai galbūt jau paskutinė proga atrasti tuos lietuviškuosius pavadinimus, kol jie visiškai neišdilo iš gyvosios atminties.

Kiekvienas visų Mažosios Lietuvos enciklopedijos tomų puslapis yra neįkainojamos vertės surinkta svarbi medžiaga apie vietas, įvykius, žmones, jų veiklą; kiekviena iliustracija tą medžiagą akivaizdžiai papildoma. Tačiau pats svarbiausias šios enciklopedijos vaidmuo yra istorinis:

tai nenuginčijamas įrodymas, kad prūsai buvo baltų-aisčių giminės dalis, kaip lietuviai ir latviai, o jų kalba – tarytum senoji lietuvių kalbos tarmė. Apie prūsus, jų istoriją, kilmę, ryšius su Lietuva, karus su kryžiuočiais, sukilimus, vokiečių kolonizaciją, etninę kultūrą, kalbą ir kt. verta pasiskaityti trečiojo tomo 740–795 psl. Ir kiekvienas, tuos puslapius perskaitęs, turės pajusti pagarbą mūsų artimiems broliams – išnykusiems, bet tebesantiems – prūsams ir lietuvininkams. Mažosios Lietuvos enciklopedijos keturi tomai bus jiems amžinas paminklas.

Visi trys Mažosios Lietuvos enciklopedijos tomai labai gražiai išleisti, papuošti kietais viršeliais. Nuotraukos ryškios (net pačios seniausios), popierius geras. Kiekvienas lietuvis, save laikantis inteligentu, būtinai turėtų įsigyti Mažosios Lietuvos enciklopediją ir ją atidžiai perskaityti. Iš šio krašto praeities visi galime semtis stiprybės lietuvių tautos ateičiai.

III tomo tiražas – 4,000 egz. Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto adresas: L. Ancevičiūtės g. 23, LT-04313, Vilnius-50: www.meli.lt.

Šviesos aura, kurios neįveikia laikas

Praėjusios vasaros liepos 10 dieną Amžinybėn iškelia visų mylima muzikologė Ona Narbutienė. Niekas jos kitaip nevadino, tik – mūsų Onutė. Ji nusipelnė daugiau negu tie keli nuosirdūs žodžiai, pasakyti jos kolegų, mokinų, bičiulių, artimųjų. Jos darbų kelias ilgas, o baras platus. Tebūnie leista šį lapkričio – mirusiųjų minėjimo – mėnesį ją prisiminti dar kartą. Spalio 26 d. jai būtų suėję tik 77 metai. Jos netektis sukrėtė ne tik muzikų pasaulį, bet ir visus, kuriems ji mokėjo išdalyti savo šypseną, bičiulystę, nepaprastą paprastumą. O. Narbutienė daug nusipelnė Lietuvos kultūrai propaguodama ir išvivijos muzikus.

Čia, trumpindami, iš „Muzikos barų“ (2007, Nr. 7–8) perspausdiname dviejų su ja daug bendravusių kolegų mintis, išlydėjusias Onutę į geresnį, kaip mes tikimės, pasaulį. Tos mintys, virtusios žodžiais, gal padės nutapyti tikslesnį muzikologės Onutės Narbutienės paveikslą.

Algirdas Ambrazas, muzikologas

Onute, neįkainojamas Tavo palikimas mūsų tautos kultūrai. Penkiolikoje Tavo parašytų bei sudarytų knygų atsiskleidžia plati lietuvių muzikinės praeities panorama, rūpestingai atkurta įžymių kompozitorių ir atlikėjų veikla. Pradėjai nuo mūsų muzikos patriarcho Juozo Naujalio, kurio gyvenimo ir kūrybos tyrinėjimus apibendrinai daktaro disertacijoje; baigėsi kapitaliniu veikalu apie žymiausią praeitį šimtmečio lietuvių modernistą, kompozitorių ir pianistą Vytautą Bacevičių, sovietmečiu beveik visai išstumtą iš mūsų kultūros akiračio. Lentynoje rikiuojasi Tavo knygos apie kompozitorius Eduardą Balsį, Stasį Vainiūną, Juozą Gruodį, Kazimierą Viktorą Banaitį, Juozą Indrą, anksti užgesusią Konstanciją Brundzaite, dainininkus Antaną Kučingį, Stasį Barą; o greta – patraukli ir labai informatyvi knyga apie tarpukario metų muzikinį Kauną. Visa tai – ištisos mūsų muzikinės kultūros atodangos. Tavo istoriografiniams darbams būdinga ne tik gausybės naujų faktų iškėlimas, jų preciziška analizė, įžvalgūs apibendrinimai; visi jie parašyti aiškiai, paprastai, suprantamai plačiam skaitytojų ratui. Kaip niekas kitas Tu mokėjai suderinti muzikos mokslinį tyrimą ir jos populiarinimą.

Bet Tavo dėmesio centre, Onute, visada buvo mūsų dabarties muzikinio gyvenimo problemos ir aktualijos. Tai liudija daugybė Tavo straipsnių, skelbtų periodikoje (iš jų susidarytų dar ne viena knyga), pranešimai, skaityti Lietuvos ir užsienio tarptautinėse konferencijose.

Tu buvai kaip reta komunikabilus žmogus, Onute, atviras pasauliui ir visuomenei. Muziką Tu propaguodavai ne tik raštu, bet ir žodžiu. Neužmirštami Tavo įdomūs, turiningi pasakojimai apie iškilus kompozitorius, atlikėjus, reikšmingus muzikinio gyvenimo įvykius. Tu buvai nepamainoma rengiant jubiliejinius vakarus ar naujų knygų pristatymus, vedant koncertų programas. Užtektų paminėti Tavo talkininkavimą įspūdinguose Vilniaus styginių kvarteto koncertų cikluose, sistemingai aprėpiančiuose praeities ir dabarties, Lietuvos ir užsienio kompozitorių kūrybą, klausytojams pristatančiuose visų Europos Sąjungos valstybių muziką.

Savo esme Tu buvai visuomenininkė, daugelio svarbių renginių iniciatorė ir aktyvi dalyvė. Dešimt metų tu rengi ir vedei Thomo Manno festivalio Ni-doje muzikines programas, prisidėjai organizuojant ir vienuoliktąjį. Deja, šiemetiniam festivaliui buvo lemta įvykti be Tavęs. Tu buvai kviečiama ir noriai dalyvavai įvairių Lietuvos ir tarptautinių organizacijų komitetų, tarybų veikloje, iškeldami daug naujų idėjų ir vertingų pasiūlymų.

Ona Narbutienė, skaitanti vieną iš daugelio savo pranešimų.

Turėdama įgimtą neeilinį pedagogės talentą ir pašaukimą, Tu įvairaus lygio mokymo įstaigose praleidai didžiąją savo gyvenimo dalį. Deja, kaip buvusi Sibiro tremtinė iki pat Sąjūdžio laikų buvai neįsileista dėstyti aukštojoje mokykloje – tuometinėje Lietuvos valstybinėje konservatorijoje. Iki pat šio pavasario, Onute, Tu pasišventusi, atsakingai su didele meile ugdei jaunąją mūsų muziką kartą, į gyvenimą išleidai ne vieną jau spėjusį vaisingai pasireikšti muzikologą. Už pedagoginę veiklą tau suteiktas docentės vardas, nors jau seniai buvai verta profesūros.

Tavo nuopelnai mūsų kultūrai buvo įvertinti Nacionaline literatūros ir meno premija. O paskutinėmis gyvenimo dienomis Tu dar spėjai pasidžiaugti Valstybės dienos proga Prezidento apdovanojimu – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu.

Kad ir kaip būdavausi užsiėmusi, visada Tau užtekdavo laiko ir dėmesio nuostabiai, darniai šeimai. Su vyru – mokslininku geologu ir rašytoju Vytautu užaugino tris šaunius vaikus – dukrą, plačiai pagarsėjusią kompozitorę Onutę, sūnų restauratorių Vytautą, sulaukėte penkių vaikėčių, Jūsų namai garsėjo jaukumu ir švetingumu.

Įtemptas darbas, įvairiausi reikalai ar rūpesčiai neužtemdė Tau taip būdingo optimizmo, gyvenimo džiaugsmo. Neprisimenu Tavęs prisilėgtos, suirzusios. Tave gaubė kažkokia ypatinga aura; tarsi spinduliavai šilumą, geraširdiškumą, dvasingumą.

Vytautė Markeliūnienė, muzikologė, O. Narbutienės mokinė ir bendražygė

Pacituosiu artimą O. Narbutienės bičiulį Edmundą Gedgaudą: „Knyga po knygos... Koncertų ciklai tiek Vilniuje, tiek ir atkarpiose Lietuvos vietose. Kiekvienam sezonui Onos Narbutienės kas nors sumanyta, pritaikyta. Kas dar šitaip sugebėtų? Ji pranoko ir savo profesijos, ir mūsų gyvenimo ribas“.

Pranokimo laipsnis – įprastais metais nelengvai pamatuojamas, kartais jis net nepastebimas – toks būna natūralus, o ypač O. Narbutienės atveju. Bet, ko gero, tą ypatingą šios muzikologės žmogiško ir profesinio skliauto erdvumą tiesiog visi tam tikrais būdais jautė. Ir gal pirmiausia jos knygų herojai ar jų pakeleiviai, dar gūždiame sovietmety tik Jai sugebėję (nes tikėjo ir pasitikėjo) šitaip nuosirdžiai atsiverti, kad vėliau Ji su nuosirdžiausia meile ir pagarbios distancijos pojūčiu neprarandanti etika jau paly-

dėtų šias gyvenimo ir kūrybos istorijas į skaitytojų rankas. /.../ Tą savitą O. Narbutienės „muzikologinės architektūros“ talentą pajutęs ir jo įkvėptas JAV gyvenantis dirigentas Vytautas Marijošius 1986 m. laiške atvirai rašė: „Geroji pašaukimo bendrininke Ona Narbutiene, labai dėkui už knygas: Gruodį ir Brundzaite (...). Su įdomumu perskaičiau abi knygas ir liūdnu pasidare, kad Jūsų plunksna nieko neparašys apie mane...“

Norėtusi prisiminti vieną, kad ir nedidelę O. Narbutienės knygėlę, išleistą 1992 m. Kauno „Šviesoje“, – „Muzikinis Kaunas 1920–1940“, kurią pati autorė vertino labai kukliai (kaip jai buvo įprasta...) – esą tai tik pagalbinių mokomųjų priemonė, tačiau išgyveno, jog ženkliai leidinio tiražo dalis pranyko nepasiekusi knygynų nei mokyklų bibliotekų, ilgainiui tapdama visiška retenybe. „Muzikinis Kaunas“ sandara, aprėptų temų įvairovė, taip pat jos gyva, grakšti kalba, dėstymo ritmika, paremta kontekstų ekskursais, biografiniais fragmentais bei esminių faktų, įvykių, reiškių visuma, – sukūrė unikalią šios knygelės vertę. Juk ji pasirodė tuo metu, kai mokyklose labai reikėjo kuo nors konkrečiu pakeisti tarpukario Lietuvos muzikinę kultūrą lydėjusius sovietinių vertinimų štampos, kai buvo svarbu įtaigiai ir sumaniai atkurti anuometinę atmosferą, lietuvių profesinę muziką formavusių veiksnių vaizdą, aprėpti spalvingą ir gausią to meto muzikų bendruomenę, grąžinant jai kai kuriuos prarastus narius – išeivius. Šioje net 100 puslapių nesiekiančioje knygelėje atsirado vietos ir įvykių amžininkų mintims bei autentiškoms nuotakoms, ir pluoštui išraiškingų fotografijų...

/.../1993 m. išėjusi „Antanas Kučingis“ – ko gero,

Mokytoja ir jos mokinė: Ona Narbutienė (dešinėje) ir Vytautė Markevičiūtė (kairėje).

bemaž pirmoji mūsų muzikologijoje pastanga užpildyti „baltąsias dėmes“, antrą kartą grįžtant prie to paties knygos herojaus likimo (pirmoji knyga apie A. Kučingį pasirodė 1971 m.), pakeičiant knygos struktūrą, papildant ją nauja medžiaga. Ir šios knygos motyvas, ko gero, buvo ne vien dainininkas, bet ir konkretaus žmogaus laikysena, išgyvenant ir asmeniškumą, ir tėvynei lemtingus bei dramatiškus įvykius. 1996 m. O. Narbutienės dėka knygos pavidalu į Lietuvą sugrįžo ir bemaž pirmas išeivijoje gyvenęs kompozitorius Kazimieras Viktoras Banaitis, kurio 100-osios gimimo metinės tapo impulsu žūtbut imtis ir parašyti monografiją, o kur dar įvairūs ta proga muzikologės sumanyti renginiai, nuaidėję per Lietuvą... Regis, Banaičio straipsniai, laišakai pažadino autorės ir tiesiogiai nepažinto kompozitoriaus dvasinius bendrumus – knygoje tiek šilumos ir subtilumo, bandant atskleisti jautrų žmogų ir jo sudėtingą likimą.

Gana netikėtai ant jos darbo stalo radosi ir Vytauto Bacevičiaus tema, 2005 m., minint kompozitoriaus jubiliejų, palydėta solidžiu dvitomiu – kruopščiu O. Narbutienės ir E. Gedgaudo darbu. O šiai datai sumaniai sutelktų impulsų rezultatai dar ir dabar mus pasiekia – štai neseniai britai išleido šio kompozitoriaus kūrinių kompaktinę plokštelę, įvertintą aukščiausiais balais, o recenzentas įvardija šią iš užmaršties prikeltą muziką kaip dar vieną netikėtai „išsautą istorinę salę“. Galima įsivaizduoti, kiek tylaus, bet tikro džiaugsmo ši naujiena būtų suteikusi O. Narbutienei...

□